

Mateusz Flont
(imię i nazwisko Kandydata)

Streszczenie rozprawy doktorskiej

pt. Polska prasa alternatywna (1978-1998). Problemy rozwoju rodzaju prasowego, przemiany jego postaci i funkcji

(tytuł rozprawy doktorskiej w j. polskim)

Dysertacja pt. „Polska prasa alternatywna (1978-1998). Problemy rozwoju rodzaju prasowego, przemiany jego postaci i funkcji” składa się ze wstępu i czterech rozdziałów podzielonych na szczegółowe podrozdziały.

We wstępie opisano przedmiot badań, zaczynając od tego, że fenomen *kultury alternatywnej* w Polsce – szczególnie tej z przełomu lat 80. i 90. – jest obecnie dość dobrze zbadany; podobnie jak kwestia Zachodniej kontrkultury z wcześniejszych dekad i samego zjawiska kontestacji. Przez *kulturę* autor dysertacji rozumie „ogół wytworów działalności ludzkiej, materialnych i niematerialnych, wartości i uznawanych sposobów postępowania, zobiektywizowanych i przyjętych w dowolnych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom”, zaś przymiotnik *alternatywny*, za Andrzejem Sicińskim, pojmuję jako „realizujący (lub proponujący) pewne odmienne hierarchie wartości, odmienne zachowania. Odmienne od tych, które »dominują« w danym społeczeństwie”.

Trudno rzecz jasna zaproponować, a tym bardziej zrealizować, całościowy i odmienny model funkcjonowania wspólnoty. Gdy więc w dysertacji mowa o *kulturze alternatywnej*, oznacza to dobrowolne uczestniczenie w grupach społecznych (często, choć nie zawsze, subkulturach), wybierających z dorobku przeszłych pokoleń i przekształcających tylko to, co im odpowiada, a inne elementy wykorzystujących na zasadzie niezależnego i spontanicznego wyboru.

Według autora przykładem wyżej opisanego zjawiska jest *prasa alternatywna* – jej wariant ukazujący się w latach 1978-1998 w Polsce jest przedmiotem badań niniejszej dysertacji. Już na samym początku należy zaznaczyć, że choć w stosunku do materiału badawczego autor używa – rzecz jasna za swoimi poprzednikami – terminu *prasa*, to czyni to z pełną świadomością metaforyczności użycia tego wyrazu. Dzieje się tak dlatego, iż ludzie uczestniczący i współtworzący *kulturę alternatywną* (dalej również: alternatywiści), proponują – i w tym wypadku również realizują – odmienny sposób użytkowania, mającego wieloletnią tradycję, medium jakim jest prasa. Medium, które obok radia, telewizji i Internetu (a także innych elementów rynku mediów), określa się mianem masowego. Jednak w przypadku badanej prasy trudno mówić o jakiegokolwiek masowości; albo inaczej: zjawisko *polskiej prasy alternatywnej* było masowe (obejmowało niemal całą Polskę), lecz jego elementy, tzn.

poszczególne pisma, w przeważającej większości cechy masowości nie posiadały. Autor zaprezentował autorską definicję:

Polska prasa alternatywna – to na ogół niekomercyjne efemerydy o ograniczonym zasięgu, ukazujące się przeważnie w małych nakładach i tworzone przede wszystkim przez amatorów i bardzo często młodzież. Nie cechują się, jak z reguły środki komunikowania masowego, instytucjonalnością, gdyż są tworzone oddolnie; anonimowość odbiorców jest tylko częściowa, ponieważ z powodu małego nakładu często to twórca kolportuje własne pismo w swoim środowisku – czego konsekwencją jest też to, że w przypadku *prasy alternatywnej* nieograniczoność nadawania i odbioru (polegająca na tym, że każdy czyta to, co chce i kiedy chce) jest jednak ostatecznie ograniczona zasięgiem środowiskowo-geograficznym pisma (nie jest więc ono elementem kultury masowej). Jedynymi cechami środków komunikowania masowego, które *prasa alternatywna* ukazująca się w Polsce w latach 1978-1998 bezsprzecznie posiada, są: takie używanie technologii (w tym wypadku skład i powielanie) oraz takie zróżnicowanie treści i formy, które odróżniają ją od druków zwartych (książek, broszur itd.), choć w przypadku tych ostatnich istnieje wiele, wymagających doprecyzowania, kwestii. Wydawnictwa składające się na *prasę alternatywną* można również traktować, m.in. ze względu na ich „ulotność”, jako dokumenty życia społecznego.

Dzieje *polskiej prasy alternatywnej*, opisywane w dysertacji, można podzielić na dwa etapy. Pierwszym etapem jest okres lat 1978-1989, kiedy to obok *pierwszego obiegu informacji* (poddawanego cenzurze prewencyjnej instytucji zależnych od Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej) i *drugiego obiegu* (w większości stricte politycznego, antykomunistycznego i patriotycznego istniejącego od 1976 roku) pojawił się *trzeci obieg* – skupiający przede wszystkim młodzież, która mimo niechęci wobec władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej sprzeciwiała się również opozycji politycznej (w tym przede wszystkim NSZZ „Solidarność”) i jej etosowi. Ci młodzi ludzie z jednej strony wiedzieli o działalności Komitetu Obrony Robotników, potencjale rewolucyjnym Solidarnościowych strajków, a także o oparciu, jakim był Kościół katolicki dla wielu obywateli PRL-u. Z drugiej strony zza „żelaznej kurtyny” docierały do nich informacje o Zachodniej modzie, konkulturze, muzyce i prasie. Dlatego też alternatywiści, jak twierdzi autor, z uwagi na brak „własnych” mediów, realizowali swoje potrzeby komunikacyjne poprzez różnego typu pisma, np. fani punk rocka tworzyli fanziny (od ang. *fan[atic maga]zine*), a osoby zainteresowane alternatywnymi wariantami sztuki, literatury i kultury wydawały artziny (od ang. *art[istic maga]zine*). Posługiwano się również określeniem zin (od ang. *maga/zine*), które służyło jako synonim wyżej wspomnianych określeń, a także oznaczało pismo społeczno-polityczne, czy też podkreślało „osobowość” i „personalność” pisma. Z kolei anarchiści w PRL-u wydawali pisma oscylujące między *opozycyjnymi* (wówczas używano terminu bibuła) a *alternatywnymi*. W drugiej połowie lat 80. w *trzecim obiegu* zaczęły ukazywać się również pisma fanów muzyki metalowej (szczególnie gatunków heavy i thrash) oraz subkultury skinheadów, a między wszystkimi alternatywistami krążyły samodzielnie nagrywane kasety magnetofonowe i szablony graffiti.

Drugi etap dziejów *polskiej prasy alternatywnej* jest związany z transformacją ustrojową w Polsce i jej rozwojem w Trzeciej Rzeczypospolitej. Kiedy w połowie 1990 roku została ustawowo zniesiona cenzura, *drugi obieg* wydawniczy stracił rację bytu. Wielu ludzi

dotychczas zaangażowanych w wydawanie podjęło pracę w gazetach i wydawnictwach literackich, a także zakładało swoje własne działalności. Trzeci obieg jednak nie zniknął, a jedynie się przekształcił, chociaż wówczas nie do końca wiadano, jak go nazwać – w pracy przyjęto termin „alternatywny obieg”. Było to spowodowane między innymi tym, że alternatywiści nie w pełni akceptowali sposób, w jaki „zmienił się system” lub też byli na tyle młodzi, że nie do końca rozumieli, na czym zmiana ta polegała. *Prasa alternatywna* pomagała im komunikować się z rówieśnikami, dyskutować o docierających zewsząd nowych informacjach, dostarczanych w zawrotnym tempie – w porównaniu do ostatnich lat PRL-u – przez nowe tytuły prasowe i gwałtownie rozwijającą się telewizję. W latach 90. pojawiły się *pisma alternatywne* tworzone nie tylko przez poprzednio wspomniane grupy (punkci, artyści, anarchiści, metalowcy, skinheadzi), ale też nowe, jak feministki, ekolodzy i obrońcy praw zwierząt (w tym również wegetarianie i weganie), a także narodowcy i szeroko pojęci neofaszyści.

Około 2000 roku *polska prasa alternatywna* zaczęła zanikać. Zakłada się, iż jednym z powodów było upowszechnienie się w owym czasie Internetu, do którego niektóre pisma „wyemigrowały”. Zanik ten (jeden z objawów „śmierci prasy”?) jest jednak procesem długotrwałym i jak na razie nie dobiegł końca.

Głównym celem badawczym omawianej tu dysertacji doktorskiej jest określenie i opisanie problemów rozwoju *polskiej prasy alternatywnej*, ukazującej się w latach 1978-1998, a co za tym idzie również przemiany tego rodzaju prasowego, jego postaci i funkcji.

Przyjęte daty graniczne wyróżnionych okresów wynikają z trzech faktów:

- 1) w 1978 roku ukazały się pierwsze pisma zaliczone przez badaczy do *polskiej prasy alternatywnej* i *trzeciego obiegu*;
- 2) pod koniec lat 90. badacze zauważyli zanik *polskiej prasy alternatywnej* oraz nasilenie się procesu jej „migracji” do Internetu;
- 3) w 1999 r. liczba województw w Polsce zmieniła się z 49 na 16, co utrudnia zachowanie jednolitości obliczeń dotyczących geografii wydawniczej ukazującej się w Polsce *prasy alternatywnej*.

Po zapoznaniu się z literaturą przedmiotu, zgromadzeniu własnych materiałów badawczych i ich analizie, a także przeprowadzeniu wstępnych interdyscyplinarnych badań empirycznych, autor dysertacji postawił trzy główne hipotezy badawcze, które – jak wynika z wniosków kończących podrozdziały i rozdziały części badawczej – udało się w sposób przekonujący potwierdzić.

Pierwszą hipotezą było to, że czynnikiem sprzyjającym rozwojowi *polskiej prasy alternatywnej* w PRL było pojawienie się jawnej opozycji politycznej (Komitet Obrony Robotników, Wolne Związki Zawodowe „Wybrzeża”, Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”) oraz dostępu do informacji o Zachodniej alternatywie (były to, przywożone ze Stanów Zjednoczonych lub Republiki Federalnej Niemiec, płyty winylowe lub czasopisma muzyczne, a także przegrywane kasety magnetofonowe, co potwierdzili w wywiadach niektórzy twórcy).

Kolejnym założeniem było to, że stan wojenny – wprowadzony 13 grudnia 1981 r. przez władze PRL i zniesiony 22 lipca 1983 r. – był czynnikiem hamującym rozwój *polskiej prasy alternatywnej*. Te granice dość wyraźnie zaznaczyły się w badaniach ilościowych (zanik w 1982 r., w latach 1983-85 powolny wzrost), choć warto zaznaczyć, że dotyczy to jedynie

Dzikiego i Walerego Pisarka), które pozwoliły autorowi zaprezentować typologię badanych czasopism. Następnie zarysowano stan badań nad *prasą alternatywną* na świecie oraz w Polsce.

Kolejną kwestią było opisanie sposobów funkcjonowania „alternatywnego dziennikarstwa” – relacji redakcji i jej współpracowników, doboru materiałów i możliwości kolportaż, działających w oparciu o ideę „zrób to sam” (ang. *do it yourself*, DIY), następnie prezentując dostępne w latach 80. i 90. techniki druku oraz wynikającą z pracy redakcji i tych technik (anty)estetykę wizualną szaty graficznej badanej prasy. Na koniec tego rozdziału zaprezentowano językoznawcze spojrzenie na tytuły *polskiej prasy alternatywnej*, jej funkcje, dominujące w nich tematy itd.

W rozdziale drugim omówiono tradycje badawcze i wynikające z nich metody.

Pierwszą z nich, w dużym uproszczeniu określoną jako „statystyka i geografia”, wyekscerpowano z publikacji Władysława Kolasy (bibliografa i historyka prasy), i to zarówno tych dotyczących czasów dawnych, jak i współczesnych. Największą inspiracją był artykuł „Statystyka i geografia prasy polskiej 1832-1918”, w którym badacz deklaruje, iż w swoim tekście dokonał „analizy wszystkich (w tym najnowszych) źródeł dokumentacyjnych” i przedstawił „w postaci syntetycznej statystykę rozwoju polskiej prasy”. Dalej deklaruje: „Przedstawione dane dostarczyły pewnych ram interpretacyjnych, które w miarę możliwości obudowano stosownym komentarzem, jeśli pozwalał na to aktualny stan wiedzy”. Kolasa na podstawie zebranych danych przedstawia (na wykresach i tabelach) takie wyznaczniki opisywanej przez siebie historii jak: liczba tytułów w badanych latach, główne ośrodki prasowe, dynamika rynku prasowego, rotacja na polskim rynku prasowym, trwałość gazet i czasopism, prasa według częstotliwości wydawania. Autor dysertacji postanowił zastosować te wyznaczniki, „tworząc” historię *polskiej prasy alternatywnej*.

Druga inspiracją metodologiczną był sposób badań przemian mediów masowych w Polsce, które wynikały z serii artykułów Ryszarda Filasa (socjologa i analityka mediów). W jednym z artykułów, „Pięć lat przemian mediów masowych w Polsce: bilans wstępny” („Zeszyty Prasoznawcze”, 1994, nr 1-2) Filas stwierdził, że „warto podjąć próbę ich [mediów] bilansu i refleksji co do kierunku dalszych przeobrażeń” w trakcie przemian systemu politycznego, podkreślając przy tym, iż chociaż (jeszcze) hipotetyczne okresy przemian są „złożone” i „wielopłaszczyznowe”, to z pewnością da się je „podzielić na jakieś »podokresy« (fazy, etapy), które by ilustrowały ważniejsze punkty zwrotne dotychczasowych przeobrażeń”. Zaznaczył przy tym jednak, że wyodrębnione przez niego fazy mają granice „płynne, w znacznej mierze umowne”.

Autor dysertacji uznał, że dla precyzyjnego ustalenia faz rozwoju *polskiej prasy alternatywnej* w latach 1978-1998, potrzebne są wyraziste wyznaczniki: bezdyskusyjnie ważne zmiany polityczne, a przede wszystkim technologiczne jak komputeryzacja i jej rozwój, pojawianie się nowych programów graficznych i edytorów tekstu, dostęp do internetu. Istotnym wyznacznikiem poszczególnych faz są zmiany ilościowe w badanym „sektorze prasowym” czy też na „rynku polskiej prasy alternatywnej” – istotne jest zwłaszcza ukazywanie się nowych tytułów i liczba wydawanych numerów (zwanymi w pracy: „zeszytami”). Ustalenie tych liczb bywa trudne, ale na ogół możliwe. Inspirując się powyższymi badaniami, autor uznał, iż spróbuje wyznaczyć etapy i fazy przemian *polskiej prasy alternatywnej*, przedstawiając je wraz z opisem.

Mateusz Flont
(imię i nazwisko Kandydata)

SUMMARY

Polish alternative press (1978-1998). Problems of the development of the press type, transformations of its form and function

Dissertation entitled „Polish alternative press (1978-1998). Problems of the development of the press type, transformations of its form and function” consists of an introduction and four chapters divided into detailed subchapters.

The introduction describes the subject of the research, starting with the fact that the phenomenon of *alternative culture* in Poland – especially that from the turn of the 1980s and 1990s – is currently quite well researched; as well as the issue of the Western counterculture of earlier decades and the contestation itself. As a *culture*, the author of the dissertation understands „all the products of human activity, material and intangible, values and recognized ways of acting, objectified and accepted in any communities, passed on to other communities and subsequent generations”, and the *alternative* adjective, following Andrzej Siciński, is understood as „implementing (or proposing) certain different hierarchies of values, different behaviors. Different from those that 'dominate' in a given society”.

Of course, it is difficult to propose, and even more to accomplish, a comprehensive and different model of functioning of the community. So when in the dissertation we talk about *alternative culture*, it means voluntary participation in social groups (often, but not always, subcultures) that choose from the achievements of past generations and transform only what suits them, and use other elements on the basis of an independent and spontaneous choice.

According to the author, an example of the phenomenon described above is the *alternative press* – its variant published in 1978-1998 in Poland is the subject of this dissertation. At the very beginning, it should be noted that although the author uses the term *press* in relation to the research material, of course following his predecessors, he does so with full awareness of the metaphorical use of this word. This is because people participating and co-creating *alternative culture* (further also: alternativeists), propose – and in this case also implement –

a different way of using the press like the media with a centuries-old tradition. A medium which, apart from radio, television and the Internet (as well as other elements of the media market), is referred to as mass. However, in the case of the press that is a subject of research, it is difficult to talk about any mass character; or in other words: the phenomenon of the *Polish alternative press* was massive (it covered almost all of Poland), but its elements, i.e. individual magazines, in the overwhelming majority did not have mass characteristics. The author presented his own definition:

Polish alternative press – it's generally non-commercial ephemera with a limited range, appearing mostly in small editions and created primarily by amateurs and very often young people. They are not characterized by institutional character, as is usually the case with mass media, because they are created independently; the anonymity of the recipients is only partial, because due to the small circulation, it is often the creator who distributes his own magazine in his environment – which is also results in the fact that in the case of the alternative press, the unlimited broadcasting and receiving (consisting in the fact that everyone reads what they want and when they want) is ultimately limited by the environmental and geographical range of the magazine (so it is not an element of mass culture). The only features of the mass media that the alternative press published in Poland in the years 1978-1998 unquestionably possesses are: the use of technology (in this case typesetting and copying) and such a variety of content and form that distinguish it from monographs (books, brochures, etc.), but for the last examples there are many issues that need to be clarified. Alternative publications that make up the alternative press can also be treated, e.g. due to their „ephemerality”, as documents of social life.

The history of the *Polish alternative press*, described in the dissertation, can be divided into two stages. The first stage is the period of 1978-1989, when apart from the *first circulation of information* (subject to preventive censorship of institutions dependent on the Polish United Workers' Party) and the *second circulation* (mostly strictly political, anti-communist and patriotic existing since 1976), a *third circulation* appeared – focusing above young people who, despite their aversion to the authorities of the Polish People's Republic, also opposed the political opposition (including, above all, Solidarity Movement) and its ethos. From this one point of view these young people knew about the activities of the Workers' Defense Committee, the revolutionary potential of the Solidarity strikes, as well as the basis of the Catholic Church for many citizens of the People's Republic of Poland. On the other hand, from behind the „Iron Curtain”, they received information about Western fashion,

counterculture, music and press. Therefore, as the author claims, due to the lack of „own” media, the alternativeists fulfilled their communication needs through various types of magazines, e.g. punk rock fans created fanzines (form: *fan[atic maga]zine*), and people interested in *alternative culture*.

The second stage of the history of the Polish alternative press is related to the political transformation in Poland and its development in the Third Polish Republic. When censorship was abolished by law in mid-1990, the *second circulation* of publishing lost its reason to exist. Many people previously involved in publishing, took jobs in newspapers and literary publishing houses, and also set up their own businesses. *The third cycle of information* did not disappear, but only transformed – although at that time it was not quite known what to call it – into the „alternative circulation”, so it was adopted in the dissertation. This was due, among other things, to the fact that the alternativeists did not fully accept the way in which „the system changed” or were too young to fully understand what this change consisted of. The *alternative press* helped them communicate with their peers, discuss new information coming from everywhere, delivered at a dizzying pace – compared to the last years of the People's Republic of Poland – by new press titles and rapidly developing television. In the 1990s, *alternative magazines* appeared, created not only by the previously mentioned groups (punks, artists, anarchists, metal music fans, skinheads), but also by new ones, such as feminists, environmentalists and animal rights activists (including vegetarians and vegans), as well as nationalists and broadly understood neo-fascists.

Around 2000, the *Polish alternative press* began to disappear. One of the reasons was the spreading of the Internet – and at that time some magazines have migrated to the Internet. This decline (one of the symptoms of „the death of printed media”?) is, however, a long-term process and has not yet come to an end.

The main research goal of the doctoral dissertation is to define and describe the problems of the development of the *Polish alternative press*, published in the years 1978-1998, and thus also the transformation of this type of press, its form and function. The adopted cut-off dates for the distinguished periods result from three facts: 1) in 1978, the first periodicals classified by researchers as part of the *Polish alternative* and *third circulation press* were published; 2) at the end of the 1990s, researchers noticed the disappearance of the Polish alternative press and the intensification of its „migration” to the Internet; 3) in 1999, the number of voivodeships in Poland changed from 49 to 16, which makes it difficult to maintain the uniformity of calculations regarding the publishing geography of *alternative press* appearing in Poland.

After getting acquainted with the subjects literature, collecting and analyzing his own research materials, as well as conducting preliminary interdisciplinary empirical research, the author of the dissertation put forward three main research hypotheses, which – as follows from the conclusions ending the subsections and chapters of the research part – it was convincingly confirmed.

The first hypothesis was that the factor contributing to the development of the *Polish alternative press* in the People's Republic of Poland was the emergence of open political opposition (Komitet Obrony Robotników, Wolne Związki Zawodowe „Wybrzeża”, NSZZ „Solidarność”) and access to information about the Western alternative (these were, imported from the United States or the Federal Republic of Germany, vinyl records or music magazines, as well as dubbed audio cassettes, as confirmed by some artists in interviews).

Another assumption was that „martial law” – introduced on December 13, 1981 by the authorities of the Polish People's Republic and lifted on July 22, 1983 – was a factor inhibiting the development of the *Polish alternative press*. These boundaries were quite clearly marked in quantitative research (disappearance of in 1982, slow growth in 1983-85), although it is worth noting that this applies only to the *alternative press*, not to *alternative culture* as such rock, punk and metal bands continued to function – they played at small and large concerts (just mention that in the middle of martial law, in August 1982, a „festival in Jarocin” [actually the 2nd National Festival of Music of the Young Generation], completely legally and with the consent of the authorities, which gave the Security Service the opportunity to collect information about possible „anti-state moods” among young people).

The verification of the third hypothesis, which was: „The factor conducive to the development of the *Polish alternative press* was the period preceding and following the political transformation in Poland, including the abolition of censorship and obtaining universal access to copying technology”, was surprising, because in the aforementioned "period preceding" turned out to be more important, the so-called "perestroika", i.e. the process of rebuilding the communist system, started as early as 1985 (and lasted until 1991) by Mikhail Gorbachev, General Secretary of the Central Committee of the CPSU, rather than the planned parliamentary elections in Poland in 1989. It turned out that already in the years 1986-1988 there was a quantitative and qualitative development of the *Polish alternative press*.

The hypotheses were verified on the basis of a quantitative analysis of data obtained from existing and own studies, thanks to which specific stages and phases of alternative press

development in Poland were distinguished – interviews with the creators and the researchers of alternative press were helpful

In addition, during the work on the dissertation, two complementary hypothesis were made. The author assumed – obviously based on the research of his predecessors and his own – that the analysis of the titles of the *Polish alternative press* will allow to learn about the specificity of the broadcasters and recipients, as well as the range of topics they cover. This assumption seemed highly probable before, during and after the research. The conclusion is that the creators of zines, fanzines and artzines, mostly young amateurs, looking for a way to exchange information on topics „which, as Wojciech Kajtoch repeatedly emphasized, could not be satisfied using the official media”, clearly communicated to their peers what can expect from the content of *alternative writing*. It was basically not much different in the 1980s („third circulation”) or in the 1990s („alternative circulation”). The same applies to the last, fifth hypothesis – the creators of the *Polish alternative press* created it on the basis of imitation, which is worth emphasizing that in the presented dissertation this word is treated neutrally and is associated with with the artistic-subcultural slogan „do it yourself” and the „glue and scissors method”, which in the 1980s consisted in creating hand-made stencils (glued sheets), which were then copied in small quantities on xerographs. In the 1990s, this method was also used, although in the second half of the decade, computers began to be used instead of typewriters, and later computer typesetting and offset printing (it turned out to be cheaper than photocopying in larger runs).

However, in order to reach such conclusions, the following dilemmas had to be solved, the analysis of which was organized in the following subsections.

At the beginning of the first chapter, the issue of defining *alternative press* in Poland, was discussed from the both point of views – authors and researchers – including the author of the dissertation. Then typological determinants were presented (based on the considerations of Sylwester Dziki and Walery Pisarek), which allowed the author to present the typology of the analyzed journals. A talst – the state of research on *alternative press* in the world and in Poland was outlined.

Another issue was to describe the ways in which „alternative journalism” functions – relations between the editorial office and its co-workers, the selection of materials and the possibilities of distribution, operating on the basis of the „do it yourself” idea, then presenting the available printing techniques of the 1980s and 1990s and the (anti)aesthetics of the visual layout of the examined press, resulting from the work of the editorial office and these

techniques. At the end of this chapter it is presented a linguistic view of the titles of the *Polish alternative press*, its functions, dominant topics, etc.

The second chapter discusses research traditions and the resulting methods. The first of them, very simply referred to as „statistics and geography”, was excerpted from the publications of Władysław Kolasa (bibliographer and press historian), both those concerning the old and modern times. The greatest inspiration was his article „Statistics and geography of the Polish press 1832-1918”, in which the researcher declared that in his text he „analyzed all (including the latest) documentary sources” and presented „statistics of the development of the Polish press in a synthetic form”. He further declared: “The data presented provided a framework of interpretation which as far as possible, they were enclosed with an appropriate commentary, if the current state of knowledge allowed it”. Based on the collected data, Kolasa presents (in charts and tables) such determinants of the history he describes as: the number of titles in the analyzed years, major press centres, press market dynamics, rotation on the Polish press market, durability of newspapers and magazines, press by publishing frequency. The author of the dissertation, as far as possible, decided to apply these determinants, „creating: the history of the *Polish alternative press*.”

The second methodological inspiration was the methods of “researching the transformation of the mass media in Poland”, which resulted from a series of articles by Ryszard Filas (sociologist and media analyst). In one of the articles, „Five years of mass media transformations in Poland: a preliminary balance” („Zeszyty Prasoznawcze”, 1994, no. 1-2) during the transformation of the political system, emphasizing that although the hypothetical periods of transformation are „complex” and „multifaceted”, they can certainly be „divided into some ‘sub-periods’ (phases, stages) that would illustrate major turning points in the transformations so far”. He noted, however, that the phases he distinguished had „liquid, largely conventional” borders.

The author of the dissertation decided that in order to precisely determine the phases of development of the *Polish alternative press* in the years 1978-1998, clear determinants are needed: indisputably important political and, above all, technological changes, such as computerization and its development, the emergence of new graphic programs and text editors and access to internet. Quantitative changes in the „press sector” or „Polish alternative press market” are an important determinant of the individual phases – especially the appearance of new titles and the number of issues published (called in the work: "issues"). Determining these numbers can be difficult, but generally possible.

Additional information, and in some cases the only information, was provided by various types of studies, most of which were created during the greatest „rise” of *alternative magazines* in Poland. Many of them are related to Paweł Dunin-Wąsowicz, editor of the artzine „Lampa i Iskra Boża” („The Lamp and the Spark of God”) and the owner of the publishing house of the same name. Thanks to him the so-called „xero trilogy” appeared: „Xeroferia” (1993, information about artzines), „Xerofrenia” (1994, poems from artzine circles), „Xerofuria” (1995, catalog of an event devoted to artzines). Dunin-Wąsowicz, together with Krzysztof Varga, prepared „Parnas bis. Dictionary of Polish literature born after 1960”, in which we will find the keywords necessary for the considerations in this work (such as *art zine* and *third circulation*), entries devoted to *art zine* events, as well as *art zines* themselves and their authors. Therefore, despite the carelessness of the authors, it is a valuable source for researchers. In the article „The energy of the scandal”, published in the magazine „Teksty Drugie” (1996, no. 5, pp. 104-105), Katarzyna Sybilska stated: „Someone who wants to get to know the young literary culture will find reliable information in Parnassus unavailable elsewhere about *art zines*: after all, at least half of them are places where writers and poets important for new art make their debuts”.

The first relatively exhaustive study, containing 1075 alphabetically ordered titles, entitled „Catalogue of the Polish Alternative Press (Third Circulation) 1990-1995” was created in 1996 thanks to the funds granted by the Scientific Research Committee (Research Project PB 0851/P1/94/06 no. reg. 1 P112 012 06 of February 23, 1994 entitled „Third circulation press in Poland in the years 1990-1994 Catalog”), and was carried out by the Press Research Center of the Jagiellonian University. The project manager was the archivist Włodzimierz Chorążki. The „Catalog” includes writings by punks, anarchists, metalheads, feminists, environmentalists, animal rights activists, vegetarians and vegans, people dealing with the broadly understood art, skinheads (left-wing, right-wing and apolitical) and the extreme right. What is interesting is that the science fiction *fanzines* were omitted, and the writings of the Indianists were taken into account.

In 2001, the „Anthology of Zines 1989-2001” was published and edited by Dariusz Ciosmak. While creating the „Anthology”, Chorążki's „Catalog” was used (in fact, Wojciech Kajtoch and Paweł Płaneta from OBP worked on it), although the biggest advantage was the participation of alternativeists in the project. Unfortunately, its creators were guided mainly by their own interests, so they omitted nationalist zines, *fanzines* of the metal subculture and football fans. However, the creators managed to collect information on 1061 titles. After the publication of the „Anthology of Zines” Dariusz Ciosmak together with Wojciech Kajtoch

started working on the „Encyclopaedia of Zines”, which was not completed. About a hundred, more or less detailed, questionnaires were sent to them, which were answered by punk, metal, art and other magazines. However, they did not receive answers to many surveys, as was the case with some questions.

Another source was therefore various collections within which zines were collected. An important role in compiling information about Polish zines was played by private lists and collections. In the course of research, the author managed to obtain many amateur lists of *alternative publications* from people who participated in punk and metal subcultures. Thanks to such lists, it was possible to verify, for example, number of researched titles and to catalog completely new titles, and titles not included in the above-mentioned publications. The author received similar letters from metal fans and reggae, as well as participants in the anarchist movement. Reproductions (reprints) of magazines classified as *Polish alternative press* are a rarity on the Polish publishing market. For example, the comic book zine „Prosiacek” („Piglet”) (eight issues in 1991-1999) was reissued three times. The only non-fan publication of this type and the scientific one is the reprint of „Homek”, published in 2013 by the Institute of National Remembrance, i.e. the magazine published by the Tri-City Alternative Society Movement since 1983. The disadvantage of this publication is the limitation to 1990, which results from the Act on the Institute of National Remembrance, which states that this institution deals with the history of Poland until December 31, 1989, or possibly the beginning of 1990.

The conclusions of the research are as follows (due to their scope, the most important ones are given and most general).

The first stage of the development of the Polish *alternative press* („third circulation”, 1978-1989) led to the emergence of *alternative literature*, which was published in 38 provinces. A total of 208 titles and 504 issues were published in their area. There were 51 titles of punk fanzines (152 issues), 24 titles of the anarchist press (110 issues), 46 artzine magazines (114 issues), 19 fanzines of metal subculture magazines (44 issues), as well as magazines grouped in the „other” category – 48 titles (84 issues). The main publishing centers were the capitals of the following provinces: Gdańsk, Warsaw, Katowice, Poznań, Wrocław, Kraków and Szczecin. The dominant method of typesetting was a „glued matrix”, and xerography printing, which made it possible a large variety and uninhibited expression of the editors.

In the second stage, a total of 1,133 titles of alternative press were published in Poland (2,788 issues), 66 titles were continuations, and 1,067 were new. The main publishing center,